

Entisaikain joulu ja Jeesuslapsen varpaiset

[08/03](#)

On joulu-ilta. Ilma on suoja, harmaat pilvet peittää taivaan ja vasta tullut lumi peittää vuoret ja laaksot. Kuuluu metsästä hiljainen kohina, teeri illastaa urpuisessa koivussa, tilhiparvi punoittavassa pihlajassa, ja harakka, männistön karkäs neito, kantelee varpuja vastaisen pesänsä perusteeiksi. Niin mökissä kuin komeassa kartanossa on iloa ja rauhaa, niin myös veljesten pirtissä Impivaaran aholla. Ulkopuolella sen ovea näet olkikuorman, jonka Valko on vetänyt Viertolan kartanosta joulun kunnioiksi pirtin laattialle. Ei tainneet veljekset täälläkään unohtaa jouluolkien kahinata, joka oli ihanin muistonsa lapsuuden ajoista.

Aleksis Kivi

Pian jälleen vietämme joulua, jota on Jeesuksen syntymäjuhlanä vietetty jo 300-luvulta lähtien. Toki tutkijat voivat tehdä monia muistutuksia tällaiseen ajoitukseen. Itämailta on säilynyt Krysostomoksen kaksi joulusaarnaa Syyrian Antiokiasta vuodelta 383.

Jouluun valmistautuminen

Kansalliskirjaston pihassa on joulukuusi, joka iltahämärissä kaunistaa hieman karua ympäristöään. **Eino Sormusen** mukaan voidaan pitää varmana, että ensimmäiset joulukuuset on otettu Vogesien rinteiltä ja tuotu koteihin jo ennen vuotta 1600. Pohjoismaihin joulukuusi tuli 1800-luvun alkupuolella ja levisi herraskartanoista ja pappiloista vähitellen talonpoikaiskoteihin. Kun nykyisin syystä harmitellaan sitä, että tavarataloissa soivat tauotta joululaulut marraskuun alusta lähtien, jossain jopa lokakuun puolella, niin varauduttiin jouluun varhain entisinäkin aikoina.

Suuressa joulukirjassa vuodelta 1947 **Helmi Helminen** toteaa eräässä entisaikain joulua koskevassa kirjoituksessaan, että joululla on pitkät jalat. "Keväällä hauenkudulla jo varattiin joulukalat suolaan tai kapahauet kuivumaan kevätahavassa lipeäkaloiksi, sellaisiksi sinisen läpikuultaviksi, joista sai herkullisen joulukalan." Emäntä puolestaan "taitteli kerpuiksi juhannuslimot ja riipoi mittumaarimeijut navettaladon nurkkaan. Niillä kun hyvitteli hatarasarviaan jouluyönä, niin varmasti lehmät kesällä heruivat. Isäntä puolestaan korjasi elopellolta viimeiset sitomet riihen peräpörsille. Niiltä käytiin sitten jouluyönä vuoden tuloa tiedustelemassa tai ne pantiin joululyhteiksi linnuille."

Olen havainnut, että jos linnuille on tarjolla auringonkukansiemeniä, niin kauralyhteestä ovat kiinnostuneet vain keltasirkut, jotka ovat kauralle vallan persoja. Sirkkuja näkyy kaupunkialueella yhä harvemmin kun yhtenäiset "viherkäytävät" ja metsikötkin raivataan rakennusmaaksi tai parkkipaikoiksi.

Jouluna syödään

Köyhä on köyhä joulunakin, mutta silti on sanonta ”**tulis joulu, että sais yölläkin syödä**”. Leipä oli monella toki leveäkin, mutta köyhäkin pyrki jouluna saamaan pöytään hieman arkiateriaa maistuvampaa ja houkuttavampaa. Helmi Helmisen mukaan suomalainen talonpoikainen ja paikoin nykyinenkin joulupöytä sisältää muistoja monelta kulttuurikaudelta, esikristilliseltä, katoliselta ja uudelta ajalta. Paaston muistona siihen kuuluu joulukala, joko tuore siika, lohi tai muu kala, vartavasten rahenuotalla pyydetty, tai lipeäkala. Kinkku muistuttaa muinaisskandinaavien joulupidoista, lammasta taas suomen suvun uhripidoista.

Lanttulaatikot teki oma äitini nuorempana itse, mutta nykyisin saa maukkaita laatikoita vaivattomammin kaupasta ja lantun viljely on olennaisesti vähentynyt. Helmisen mukaan lantun ja nauriin käyttö jouluna viittaa aikaan, jolloin joka talolla oli nauriskaskensa ja lanttumaansa, mutta ei vielä perunapeltoa. Perunahan olisi ollut aivan keskeinen turva nälänhätää vastaan, joka suomalaisiakin niin usein koetteli. Mutta vitkaan se nauriin syrjäytti vaikka tämä ”maapäärynä” on satoisa ja säilyvä ja nykyisin melkoinen herkku ”uuniperunana”, jonka ravintoloiden hinnoistakin näemme.

Aattoateriana syötiin Länsi-Suomessa joulukalaa, lanttulaatikkoa ja sianlihaa, perunalaatikkoa ja lampaanlihaa, raavaanlihakeittoa ja viimeksi suurimopuuroa. Juotavana oli kaikilla sahti ja isännän ”kotieevastaan” kallistama kotikeittainen viinarityyppi. Karjalaisilla oli liharuokien lisäksi joulumämminsä ja piiraansa. Helminen kertoo, että ”jouluyönä piti yhdeksän kertaa syödä, ettei olisi nälättänyt koko vuonna. Niillä seuduilla, missä ei tupaa koristeltu päreillä, oli tapana leipoa katto täyteen näkkileipiä tai tavallisia reikäleipiä, niin että jouluinen tupa lehahteli hyvältä jumalanviljalta ja oli rikkaan näköinen.”

Joulusauna ”piti päivännäöllä kylpöä, auringon laskettua sen otti haltuunsa näkymätön väki, talon entiset löylymiehet. Miesten saunassa ollessa joulu tuli tupaan valkean pöytävaatteen hahmossa, jota vasiten sanottiinkin jouluksi. Nyt tuotiin aitasta tupaan juhlalliset joululeivät, joita sanottiin myös touko- eli kyntöleiviksi. - - - Eräessä Turun tuomiokapitulin asiakirjassa vuodelta 1659 mainitaan, että korppoolainen Pärtyli Hannunpoika oli keväällä 1657 heittänyt joululeivän ensimmäisen silakkanuottansa perukkaan saadakseen paljon kalaa sinä vuonna ja että nuottakunta oli sitten yhdessä syönyt sen leivän. Meri onkin kalastajan pelto.”

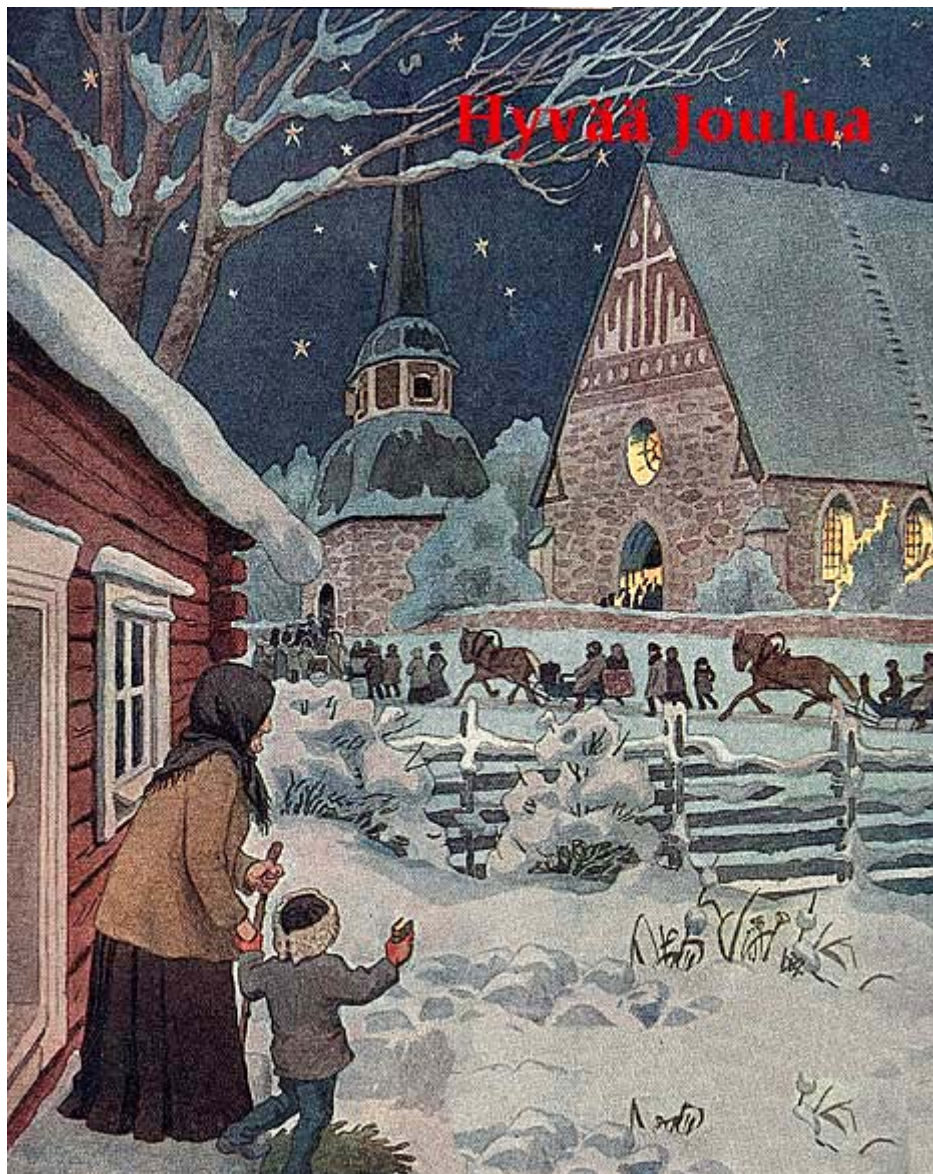
Jeesuslapsen varpaiset

Helmi Helminen kertoo isännän kiertävän jouluiltana siunaamassa kartanonsa ja piirtävän jokaiselle ovelle ikivanhan joulumerkin, ristini ympyrän sisään, ihmisen muinaisen merkin. Vain tuvan ovi jäi merkkiä vaille, siitä kun vielä jouluyönä kuljettiin. Sitten sytytettiin joulukynttilät ja asetuttiin veisaamaan jouluvirttä. Maakunnittain oli eroa sillä nautittiinko jouluateria ennen vai jälkeen veisuun. Naisväki puolsi juhlan aloittamista aterialla, jotta olisivat vapaat emännän huolista lopun iltaa. Taidettiinpa vuoroin tehdä kumpaakin ja

ainakin niillä seuduin missä syötiin yöpäivällinen eli vietettiin Jeesuslapsen varpaisia. "Sitä varten oli uunissa oljilla rasvaa kihiseviä makkaroita ja kullekin perheenjäsenelle ja palkolliselle annettiin joulujuustoa ja nimikkokakku, tähtkämpäin tai nimikirjaimin merkitty."

Kun aattoillan joululeikit oli leikitty, nautittu Jeesuslapsen varpaiset ja suoritettu karjasuojissa puolen yön menot – joka eläimelle huudettiin erikseen "Nyt on joulu!" ja saivat tavallista parempaa purtavaa nekin ja varmasti sen ansaitsivat. Olihan lisäksi Jeesuslapsi syntynyt tallin seimeen Betlehemissä. Niin ... kun kaikki tämä oli tehty alkoivat naiset jo levittelemään kirkko- ja rekivaatteita lämpiämään ja isännät valjastamaan hevosiaan.

Mutta meillä käynnistetään autot ja talvitien asemasta autonvaloissa kiiltelee yhä useammin täällä Etelä-Suomessa musta asfaltti. Vanhanaikaista tai ei, mutta pidän enemmän hevosista ja niiden vauhtikin on jouluun sopiva. Verkkainen, tasainen, ja talvi-iltaan kuuluu tiukujen tai aisakellojen helinä. Mutta isompi kello kilkatti usein setolkassa tai luokissa.

Alexander Federleyn kuvitusta vuoden 1912 joululehteen.

Esko Rahikainen
kirjastonhoitaja
Helsingin yliopiston kirjasto
esko.rahikainen@helsinki.fi